

VIERDE TUSSENPRODUCT ONTWIKKELTEAM ENGELS/MODERNE VREEMDE TALEN

Voorliggend tussenproduct is het vierde tussenproduct van ontwikkelteam Engels/Moderne vreemde talen (MVT), opgesteld tijdens de vierde ontwikkelsessie in december 2018.

In dit tussenproduct treft u:

- het conceptraamwerk van de thema's die in de bouwstenen uitgewerkt zullen worden (p. 2);
- de conceptbouwstenen rondom het thema 'creatieve vormen van taal' (p. 5);
- de consultatievragen (p. 12);
- bijlage 1: de bijgestelde toelichting op de samenhang tussen de visie en de grote opdrachten van het leergebied, voorzien van een visualisatie (p. 13);
- bijlage 2: de bijgestelde grote opdrachten van het leergebied na het verwerken van de ontvangen feedback (p. 16);
- bijlage 3: een begrippenlijst waarin begrippen worden toegelicht die in de grote opdrachten voorkomen (p. 24);
- bijlage 4: de gebruikte bronnen bij het ontwikkelen van de visie en de grote opdrachten (p. 27).

De visie op het leergebied Engels/Moderne vreemde talen vindt u op de website <https://curriculum.nu/engels-moderne-vreemde-talen>.

Grote opdrachten beschrijven de essentie van het leergebied. Deze zijn in de vorige ontwikkelsessies opgesteld en op basis van de ontvangen feedback bijgesteld. Het ontwikkelteam heeft dankbaar gebruik gemaakt van de grote hoeveelheid constructieve feedback. In het consultatieverslag (dit vindt u op onze website) licht het ontwikkelteam toe welke keuzes zij hierbij hebben gemaakt.

Bouwstenen beschrijven de benodigde kennis en vaardigheden bij de grote opdrachten. De bouwstenen vormen uiteindelijk, samen met de visie en de grote opdrachten, input voor de herziening van de kerndoelen en eindtermen.

Graag uw input

Het ontwikkelteam ontvangt graag uw input voor en feedback op het conceptraamwerk en de conceptbouwstenen over creatieve vormen van taal. Geef uw input uiterlijk op zondag 27 januari op <https://curriculum.nu/feedback>. Uw input is zeer gewenst, alvast bedankt!

Over Curriculum.nu

Het is belangrijk dat de inhoud van het onderwijs tegemoet komt aan de eisen die nu en in de toekomst gesteld worden aan mensen. Curriculum.nu gaat over de actualisatie van het curriculum, waarin is vastgelegd wat leerlingen moeten kennen en kunnen. Teams van leraren en schoolleiders ontwikkelen samen bouwstenen als basis voor de herziening van de kerndoelen in het primair onderwijs en de onderbouw van het voortgezet onderwijs. Daarnaast doen zij aanbevelingen voor de bovenbouw in het voortgezet onderwijs. De curriculumherziening biedt kansen om te zorgen voor doorlopende leerlijnen van primair naar voortgezet onderwijs en van voortgezet onderwijs naar vervolgonderwijs. De bouwstenen bevatten een aanzet daartoe. De curriculumherziening wil daarnaast de samenhang in het onderwijs bevorderen, de overlappende terugdringen en een betere balans brengen in de hoofddoelen van het onderwijs: kwalificatie, socialisatie en persoonlijke vorming. Meer informatie vindt u op <http://www.curriculum.nu>.

VAN GROTE OPDRACHTEN NAAR BOUWSTENEN: CONCEPT-RAAMWERK

Vijf grote opdrachten beschrijven de inhoud van het leergebied Engels/MVT vanuit communicatief, intercultureel en (meta)cognitief perspectief. De drie perspectieven maken het mogelijk om zowel de communicatieve als de inhoudelijke componenten van het talenonderwijs in samenhang te belichten.

Talen faciliteren grensoverstijgende communicatie (GO 1); daarbij zijn creatieve vormen van taal een specifieke vorm van communicatie en expressie die helpt een nieuwe taal te leren en de wereld van de leerlingen verruimt (GO 2).

Talen leren opent deuren naar andere culturen en helpt de leerlingen om intercultureel competent te worden (GO 3).

Taalbewustzijn maakt van leerlingen gerichte gebruikers van talen (GO 4). Daarbij helpt de aandacht voor meertaligheid bij het erkennen, waarderen, leren en gebruiken van talen (GO 5).

Met deze inhoud streven we ernaar dat leerlingen taal- en intercultureel bewust leren communiceren. Dit is essentieel om volwaardig te kunnen deelnemen aan de moderne, globaliserende samenleving.

Om invulling te geven aan de grote opdrachten, en daarmee de doelen van het talenonderwijs te kunnen realiseren, zijn essentiële kennis en vaardigheden nodig. Deze beschrijven we globaal in bouwstenen voor het primair onderwijs en de onderbouw van het voortgezet onderwijs. De bouwstenen laten zien hoe de doorlopende leerlijn is opgebouwd en vormen tezamen de basis voor de kerndoelen van de moderne talencurricula. Daarnaast doen we aanbevelingen voor een uitwerking in eindtermen voor de bovenbouw van het vo.

Het gezamenlijke aanbod aan kennis en vaardigheden maakt het mogelijk voor de leerling om een taalvaardige, communicatief vaardige, creatieve, intercultureel competente, taalbewuste meertalige gebruiker te worden die internationaal kan communiceren.

Rondom bovengenoemde kenmerken zijn de bouwstenen van het leergebied Engels/MVT ontwikkeld:

<i>Inhoud van de bouwstenen</i>	<i>Omschrijving</i>	<i>Geeft primair invulling aan de grote opdracht:</i>	<i>Geeft daarnaast ook mogelijk invulling aan de andere grote opdrachten:</i>
Taalvaardigheden	Ontwikkelen van de vreemdetaalbeheersing bij receptie, productie, interactie en verwerking van informatie, noodzakelijk om te kunnen communiceren in de vreemde taal.	Grensoverstijgende communicatie	Creatieve vormen van taal Interculturele competentie Taalbewustzijn Meertaligheid

Effectief communiceren	Afstemmen op doel, publiek en (digitaal) medium om succesvol te kunnen communiceren in de vreemde taal.	Grensoverstijgende communicatie	
Internationaliseren	Verruimen van de communicatie in steeds internationalere utwisselingen.	Grensoverstijgende communicatie	
Creatieve vormen van taal	Aanbod van creatieve/narratieve teksten in de vreemde taal en van taalactiviteiten om actief met de vreemde taal te experimenteren.	Creatieve vormen van taal	Grensoverstijgende communicatie Interculturele competentie Taalbewustzijn Meertaligheid
Interculturele competentie	Ontwikkelen van kennis, vaardigheden en attitudes voor succesvolle interculturele communicatie.	Interculturele competentie	Grensoverstijgende communicatie Creatieve vormen van taal Taalbewustzijn Meertaligheid
Taal als systeem	Ontwikkelen van kennis, vaardigheden en reflecterend vermogen bij verschillende taalsystemen.	Taalbewustzijn	Grensoverstijgende communicatie Creatieve vormen van taal
Taalplezier	Bevorderen van het taalplezier en de taalaffectie bij de leerlingen.	Taalbewustzijn	Interculturele competentie Meertaligheid
Kritisch taalbewust in de maatschappij	Ontwikkelen van kennis, vaardigheden en reflecterend	Taalbewustzijn	

	vermogen op het gebruik van talen in de maatschappij.		
Meertaligheid	<p>Ontwikkelen van kennis en waardering van talen.</p> <p>Ontwikkelen van vaardigheden in het benutten van het eigen meertalige repertoire voor communicatie en bij het leren van talen.</p>	Meertaligheid	<p>Grensoverstijgende communicatie</p> <p>Creatieve vormen van taal</p> <p>Interculturele competentie</p> <p>Taalbewustzijn</p>

De bouwstenen zijn ontwikkeld vanuit de inhoud van één grote opdracht, maar elke bouwsteen geeft ook invulling aan meerdere grote opdrachten. Evenals bij de grote opdrachten ligt de focus van de bouwstenen telkens op het communicatieve, interculturele en/of (meta)cognitieve perspectief zoals beschreven in de visie.

CONCEPTBOUWSTENEN

Creatieve vormen van taal

Grote opdracht 2 (Creatieve vormen van taal) is uitgewerkt in bouwstenen rondom hetzelfde thema. Deze bouwstenen werken het aanbod uit aan creatieve/narratieve teksten van verschillende soorten in de vreemde taal. Daarnaast beschrijven ze de receptieve en productieve taalactiviteiten die de leerlingen uitvoeren en waarmee ze met de vreemde taal experimenteren. De bouwstenen sluiten aan bij, en bouwen voort op het tekstaanbod en de taalactiviteiten bij Nederlands die het creatieve proces van de leerlingen stimuleren. Bij Engels/MVT komt daarbij de aandacht voor het verwerven van de vreemde taal. Hierbij wordt rekening gehouden met progressie in kennis, vaardigheden en reflectie bij de leerlingen.

De voorbeelden die zijn opgenomen, zijn illustratief en daarmee niet uitputtend.

Complexiteit

De complexiteit ontwikkelt zich parallel en langs vergelijkbare aspecten zoals bij de bouwstenen uitgewerkt voor de overige grote opdrachten. Specifiek hier is het narratieve karakter van de teksten.

Het gaat om de volgende aspecten:

- a) tekstaanbod
 - verrijking in tekstsoorten, bijvoorbeeld van prentenboeken naar graphic novels, films, romans;
 - uitbreiding van de contexten waarin verhalen zich afspelen: van dichtbij en bekend naar ver weg in tijd en ruimte;
 - uitbreiding van de onderwerpen die in de teksten aan de orde komen: van concreet en vertrouwd naar algemeen, onbekend en abstract;
 - toename van het taalniveau van de teksten: van elementair naar steeds complexer.
- b) leerlingactiviteiten
 - uitbreiding van taalkennis en -vaardigheden nodig om de activiteiten uit te voeren, in termen van bereik en beheersing: van kort, beperkt en eenvoudig naar lang, uitgebreid en complex;
 - ontwikkeling van taalhandelingen: van korte en simpele expressieve handelingen (bijv. memoriseren, nazeggen, woorden en korte zinnen bedenken) tot langere en complexere handelingen (bijv. evalueren, kritisch waarderen).

De leerlijn in de bouwstenen over Creatieve vormen van taal ontwikkelt zich dus langs:

- reactie en reflectie op creatieve teksten: de ontwikkeling van inlevingsvermogen, empathie en waardering, en van taal- en leesmaak;
- kennisopbouw: over sociaal-cultureel en historische contexten en thema's in de teksten, over tekstsoorten en literaire kenmerken;
- taalactiviteiten: hoe leerlingen actief bezig zijn met creatieve teksten mbt receptie, productie, interactie, verwerking van informatie, en het leren van de vreemde taal (zie verder hierover de uitwerking van de bouwstenen over de taalvaardigheden).

Voor het aanbod in de verschillende niveaus van het onderwijs, betekent dit het volgende:

PO

Fase 1 (po onderbouw)

Teksten: heel korte en eenvoudige (strip)verhalen uit prentenboeken in de doeltaal, sprookjes, kinderliedjes en rijmpjes met visuele ondersteuning, toneelstukjes (bijv. met 'praatpoppen'). De teksten worden voorgelezen door de leerkracht of digitaal aangeboden.

Contexten: vertrouwd en concreet; situaties horend bij de wereld en het dagelijks leven van het kind zelf, zoals eigen gewoontes, tradities en relaties.

Taalniveau: beperkt tot enkele eenvoudige woorden of zinsdelen.

Fase 2 (po bovenbouw)

Teksten: eenvoudige (strip)verhalen uit kinderboeken in de vreemde taal, gedichten, bij voorkeur met visuele ondersteuning, songteksten, films, fragmenten of korte verhalen door enkele aansprekende schrijvers (bijvoorbeeld Dickens, Roald Dahl). Ook multimediale teksten met zowel tekst als beeld en geluid komen aan bod.

Contexten: vertrouwd en concreet, horend bij de wereld en het dagelijks leven van de leerlingen, zoals eigen gewoontes, tradities en relaties, maar ook uitgebouwd naar contexten in andere bestaande en niet bestaande werelden, ook uit het verleden.

Taalniveau: eenvoudig taalgebruik horend bij voorspelbare situaties. Het taalniveau is uitdagend maar haalbaar, staat het lees- en luisterplezier niet in de weg. Bij het tekstaanbod (lezen, luisteren & kijken) kan gedacht worden aan het niveau A1/A2 van het ERK.

VO onderbouw

Teksten: variatie in tekstsoort, onderwerp en taalgebruik: van stripverhalen, films, liedjes en graphic novels, tot poëzie, verhalen of korte romans in de doeltaal waaronder ook (fragmenten van) originele literaire werken. Teksten worden op verschillende (digitale) media aangeboden, zowel intermediaal (bijv. boekverfilming) als multimediaal (bijv. integratie van beeld en geluid, digitale boeken). Type teksten, lengte, thema, structuur en taalniveau zijn afhankelijk van het taalbeheersingsniveau van de leerlingen. De keuze van onderwerpen speelt in op de ontwikkelingsfase van de leerlingen.

Contexten: kunnen ook minder vertrouwd zijn.

Taalniveau: uitdagend maar haalbaar, staat het luister- en leesplezier niet in de weg. Het niveau van het taalaanbod is afhankelijk van wanneer leerlingen met het leren van de taal zijn begonnen, en van het niveau van het onderwijs. Te denken valt aan een niveau tussen A1 (bijv. Frans vmbo bb/kb) en B1 (bijv. Engels/Duits vwo).

Aansluiting met andere Grote opdrachten van het leergebied

In de bouwstenen over Creatieve vormen van taal komen ook elementen van andere grote opdrachten aan bod:

- Creatieve vormen van taal zijn een vorm van communicatie en expressie waarbij alle taalvaardigheden worden betrokken: zowel receptie, als productie, interactie en het verwerken van informatie. Het beleven en verwerken van verhalende teksten helpt de ontwikkeling van taalvaardigheden (grote opdracht Grensoverstijgende communicatie).
- De aandacht voor het taalgebruik en voor inhoud en contexten van verhalen, draagt bij aan de ontwikkeling van taal- en intercultureel bewustzijn (grote opdrachten Taalbewustzijn en Interculturele competentie).

Aansluiting met andere leergebieden

De bouwstenen over Creatieve vormen van taal bouwen voort op kennis en vaardigheden die in het leergebied Nederlands worden verworven. Ze sluiten aan bij de bouwstenen over literaire competentie van het leergebied Nederlands. Aandacht voor de ontwikkeling van

literaire competentie komt ook bij de bouwstenen van het leergebied Engels/MVT aan bod. Anders dan bij Nederlands omvatten de bouwstenen van het leergebied Engels/MVT, naast literaire teksten, ook allerlei andere narratieve/creatieve teksttypes, inclusief multimediaal, die bij Nederlands apart worden uitgewerkt. Daarnaast worden receptieve en productieve activiteiten voor het leergebied Engels/MVT geïntegreerd uitgewerkt. Bij Nederlands worden de laatste ook apart uitgewerkt in de bouwstenen over Experimenteren met taal en vormen van taal.

Het aanbod aan creatieve vormen van taal nodigt leerlingen uit om over thema's te reflecteren die bijdragen aan hun burgerschapsvorming - bijvoorbeeld door zich te leren verplaatsen in andere perspectieven bij het lezen, bekijken of zelf maken van narratieve teksten.

De ontwikkeling van creatief vermogen bij de leerlingen kan versterkt worden door aansluiting te zoeken bij andere expressievormen uit het leergebied Kunst & Cultuur - denk bijvoorbeeld aan poëzie en tekenen, tekst en muziek, verhalen en dans of toneel.

Brede vaardigheden

Jezelf leren kennen, maar ook anderen begrijpen en omgaan met anderen komen aan bod bij het beleven van expressievormen in andere talen en uit andere culturen. Reflectie op manieren van denken en handelen van jezelf en anderen staan hierbij centraal.

Bouwsteen PO

FASE 1 (po onderbouw)

Inleiding

In de onderbouw po maken leerlingen kennis met de vreemde taal door het beleven van korte en aansprekende creatieve/verhalende teksten die hun fantasie prikkelen. Leerlingen leren de vreemde taal niet als een drempel te voelen, maar worden er juist nieuwsgierig naar.

Ze kijken en luisteren naar korte, eenvoudige en aansprekende teksten zoals verhalen uit prentenboeken, korte filmpjes, liedjes, versjes en gedichten. Ze maken daardoor kennis met klanken en woorden uit andere talen. Ze leren dat creatieve teksten in verschillende talen verteld of gezongen kunnen worden en luisteren naar bijvoorbeeld alliteraties en rijmpjes in de vreemde taal. De teksten bevatten situaties die aansluiten bij de beleevingswereld van de leerlingen (vakantie, gezin) en/of hun fantasie stimuleren. Leerlingen ontdekken dat er verschillen kunnen zijn tussen hun eigen context en de sociaal-cultureel of historische context in de aangeboden teksten. Ze begrijpen waar de tekst in de vreemde taal over gaat en proberen zich in te leven in de personages die daarin een rol spelen.

Leerlingen leren zichzelf creatief te uiten in heel korte teksten in de vreemde taal. Bijvoorbeeld een liedje (na)zingen; een verhaaltje (na)vertellen; bewegen en/of dansen met de input van een korte tekst in de vreemde taal. Door het nabootsen van woorden en chunks zijn leerlingen bezig met het onbewust memoriseren van klanken, woorden en uitdrukkingen in de vreemde taal.

Kennis en vaardigheden

Reactie en reflectie:

- besef hebben van het bestaan van contexten waarin andere talen worden gesproken;

- zich kunnen inleven in personages, al worden verhalen in een andere taal verteld;
- beleven van plezier bij korte creatieve uitingen in een andere taal.

(Impliciete) kennisopbouw en taalactiviteiten:

- herkennen en onbewust memoriseren van klanken, woorden en korte uitdrukkingen in de vreemde taal, en die in persoonlijke korte uitingen gebruiken;
- nazeggen, meezingen en naspelen van eenvoudige creatieve teksten in de vreemde taal;
- uitbeelden en tekenen van eenvoudige narratieve teksten in een andere taal.

FASE 2 (po bovenbouw)

Inleiding

Leerlingen in de bovenbouw po kijken en luisteren naar, en lezen korte creatieve teksten in de vreemde taal, die in complexiteit toenemen. De teksten gaan nog steeds over onderwerpen uit de leefwereld van leerlingen en kunnen zich in verschillende (fantasie)werelden en culturen afspelen, ook uit andere tijden. Leerlingen identificeren zich met personages die meestal leeftijdgenoten zijn. Daardoor kunnen ze zelf hun avonturen 'virtueel' beleven. Door zich in te leven in die personages werken zij aan de ontwikkeling van hun empathisch vermogen. Leerlingen reflecteren op de tekst en op hun eigen begrip en gevoel daarbij. Aansprekende teksten helpen ze leesplezier in een andere taal te ontwikkelen.

Leerlingen kunnen zichzelf creatief uiten met korte teksten in de vreemde taal, bijvoorbeeld door een verhaal na te spelen, liedjes te zingen, zelf een verhaaltje te vertellen of te schrijven (bijvoorbeeld aan de hand van een foto of een plaatje), enz.

Kennis en vaardigheden

Reactie en reflectie:

- kunnen verwoorden waarover een verhaal gaat;
- zich kunnen inleven in personages, en hen begrijpen;
- eigen mening over verhalen kort en eenvoudig (in de vreemde taal) kunnen vertellen;
- kunnen reflecteren op eigen leeservaringen en op zichzelf in relatie tot andere culturen;
- leesplezier en fantasie ontwikkelen.

Kennisopbouw:

- de sociale, culturele en historische context kunnen herkennen en benoemen waarin aansprekende verhalen zich afspelen.

Taalactiviteiten:

- bewuste en onbewuste opbouw van kennis van woordenschat, chunks en structuren in de vreemde taal door een rijke taalinput in aansprekende verhalende teksten;
- naspelen, mondeling en schriftelijk (na)vertellen, ook via digitale media, eigen persoonlijke creatieve teksten bedenken.

Bouwsteen VO onderbouw

Inleiding

In de onderbouw vo kijken en luisteren leerlingen naar, en lezen leerlingen verhalende teksten van verschillende soorten in de doeltaal die zich in allerlei sociaal, historisch en culturele contexten afspelen. Leerlingen gebruiken verhalende teksten - die ook langer kunnen zijn - als rijke bron voor het leren van de vreemde taal. Ze leren steeds beter om te gaan met teksten van toenemende complexiteit; daarmee worden leerlingen bewust van de mogelijkheden van hun taalniveau.

Het kijken en luisteren naar, en lezen van verhalende teksten, stimuleert het inlevingsvermogen in de ander en in een andere cultuur. Leerlingen begrijpen de keuzes van de personages en van de schrijver en kunnen deze plaatsen in hun sociale, historische en culturele context. Zij maken daarbij ook kennis met literaire kenmerken, wat hun begrip van narratieve teksten vergroot.

Leerlingen leren daarnaast zichzelf creatief te uiten in de vreemde taal door bijvoorbeeld het schrijven van songteksten, gedichten of verhalen, het voordragen ervan in digitale video's enz. Ze experimenteren met verschillende verhaaltechnieken. Het vermogen om retorische stijlfiguren in teksten te herkennen, zoals similes en clichés en deze zelf te gebruiken in creatieve taaluitingen, neemt vooral in het havo en vwo toe. Leerlingen reflecteren op hun eigen leeservaringen en ontwikkelen hun leessaak.

Kennis en vaardigheden

(bij voorkeur in simpele bewoordingen in de doeltaal, afhankelijk van het taalniveau van de teksten en van de leerlingen)

Reactie en reflectie:

- eigen reacties op verhalen, en eigen gevoelens over verhalen kunnen verwoorden;
- zich kunnen inleven in de perspectieven van verschillende personages;
- keuzes en reacties van personages kunnen begrijpen en verklaren vanuit de context waarin ze handelen;
- eigen mening over verhalen op een eenvoudige manier kunnen verwoorden en onderbouwen;
- leesplezier en leessaak ontwikkelen.
- Kennisopbouw en literaire competentie:
- kennis over enkele verschillende tekstsoorten en bijbehorende kenmerken van taalgebruik;
- zich een mening vormen over verschillende tekstsoorten, en de eigen mening kunnen verwoorden;
- kennis over culturele, geografische en historische contexten die in de teksten voorkomen;
- culturele, sociale, historische contexten met elkaar en met de eigen contexten kunnen vergelijken;
- enkele retorische stijlfiguren kunnen uitleggen en toepassen - met name bij havo en vwo (e.g. spelen met similes, clichés);
- (her)kennen van de meest elementaire kenmerken in verhalende teksten zoals setting, karakters en plot.

Taalactiviteiten:

- navertellen, naspelen, verhalen mondeling en schriftelijk kunnen samenvatten, personages en hun persoonlijke kenmerken kunnen beschrijven;
- herkennen/erkennen van nieuwe woorden en chunks in verhalen en deze kunnen toepassen in eigen creatieve teksten;
- elementaire kenmerken in opbouw en taalgebruik kunnen toepassen in eigen creatieve teksten en verhalen (bijvoorbeeld spelen met enkele retorische stijlfiguren in een eigen songtekst).

Aanbevelingen VO bovenbouw

In de bovenbouw vo bouwen leerlingen voort op de kennis en vaardigheden die zij in de onderbouw hebben opgedaan, door zowel verbreding als verdieping. Dat doen ze langs verschillende dimensies:

- ze verwerven nieuwe kennis, en leren die actief te gebruiken;
- ze ontwikkelen hun denkvaardigheden in het vergelijken, classificeren, analyseren en evalueren van verhalende teksten, en in het redeneren, onderbouwen van meningen en argumenten, het herkennen van onderliggende thema's en patronen, het trekken van conclusies;
- ze leren zelf de vreemde taal op een persoonlijke, kritische en creatieve manier te gebruiken.

Beleving, reflectie en smaakontwikkeling blijven van belang.

In de bovenbouw gaat het om steeds complexere narratieve teksten, zowel receptief als productief. Het perspectief van de leerlingen omvat de wereld om hen heen, en hun plaats hierin als wereldburgers.

We adviseren de leerlijn in de bovenbouw vmbo, havo en vwo te ontwikkelen langs de volgende aspecten:

Reactie en reflectie:

- verder ontwikkelen van empathie: van inleving in, naar reflectie op situaties en gebeurtenissen;
- persoonlijke ontwikkeling: van beschrijving naar interpretatie van kenmerken en handelingen van personages, en hun effecten en gevolgen voor andere personages en voor de kijker/lezer;
- bewustwording van maatschappelijke kenmerken van de werelden van fictie en de wereld van de leerlingen.

Kennisopbouw en literaire competentie:

- verbreding en verdieping in de kennis van sociaal-cultureel en historische contexten (tekstaanbod): van verkenning naar analyse, evaluatie en waardering;
- bewustwording van doelen en effecten van taalgebruik in narratieve teksten: van herkennen naar uitleggen en evalueren van het effect van bijvoorbeeld retorische stijlfiguren op de lezer (zoals personificatie);
- literaire kenmerken: van herkennen naar analyseren van diverse literaire kenmerken.

Taalactiviteiten:

- doorontwikkeling van de taalvaardigheden (zie bouwstenen taalvaardigheden) dankzij de rijke input van verhalende teksten;
- aandacht voor beleving van plezier in de eigen creatieve output.

Differentiatie tussen de verschillende onderwijsniveaus (vmbo, havo en vwo) en talen (Engels, Duits, Frans, Spaans of een andere taal) kan gezocht worden in:

- het tekstaanbod: lengte, taalniveau en complexiteit van de teksten, complexiteit van de thema's, medium (schriftelijk, audiovisueel, digitaal enz.), tekstsoort (kortverhaal, roman, film, stripverhaal, lied, gedicht enz.);
- de complexiteit en abstractieniveau van de verwerkings- of creatieve opdrachten, en het gebruik van de doeltaal;
- de focus op analyse, evaluatie en waardering van contexten;
- de focus op literaire kenmerken;
- het duiden en esthetisch waarderen, kritisch bekijken en bespreken van literaire werken.

CONSULTATIEVRAGEN

Een belangrijke opdracht van het ontwikkelteam Engels/MVT is om te bepalen wat tot de kern van het curriculum voor alle leerlingen hoort en wat aan de keuze van de school overgelaten kan worden. U helpt het ontwikkelteam bij het concretiseren van die kern als u hen overwegingen meegeeft bij het beantwoorden van onderstaande vragen. In de periode 11 tot en met 27 januari 2018 kunt u uw input geven via <https://curriculum.nu/feedback>. Uw input is zeer gewenst, alvast bedankt!

Vragen over het raamwerk voor bouwstenen (vraag 1 en 2)

1. Zijn er bouwstenen die u mist in het raamwerk, die wel nodig zijn als uitwerking van de grote opdrachten? Licht uw antwoord toe.
2. Zijn er bouwstenen in het raamwerk die volgens u niet nodig zijn als uitwerking van de grote opdrachten? Licht uw antwoord toe.

Vragen over individuele bouwstenen (vraag 3 t/m 5)

3. Vindt u dat de bouwstenen over *Creatieve vormen van taal* nog passender zouden kunnen worden uitgewerkt? Zo ja, hoe? Licht uw antwoord toe.
4. Zijn er bij de bouwstenen over *Creatieve vormen van taal* kennis en vaardigheden die u toe zou willen voegen of zou willen schrappen? Licht uw antwoord toe.
5. Vindt u dat de verdeling van de voorgestelde kennis en vaardigheden voor po en vo onderbouw beter kan? Zo ja, hoe? Licht uw antwoord toe.

Vragen over aanbevelingen (vraag 6 en 7)

Voor vo bovenbouw levert het ontwikkelteam inhoudelijke aanbevelingen op. De aanbevelingen zijn richtinggevend voor de formulering van eindtermen voor vmbo, havo en vwo in een vervolgfase. De aanbevelingen beschrijven op welke wijze de grote opdrachten en bijbehorende bouwstenen uitgewerkt kunnen worden in eindtermen voor vo bovenbouw. Dit is geen uitputtende lijst, maar beperkt zich tot de meest belangrijke punten, die meegenomen moeten worden richting actualisering van eindtermen voor vmbo, havo en vwo. Een aanbeveling kan generiek zijn of betrekking hebben op een specifieke set van bouwstenen.

6. Vindt u dat de aanbevelingen voor de bovenbouw verder aangescherpt moeten worden om voldoende richtinggevend te zijn voor de formulering van eindtermen in een vervolgfase? Licht uw antwoord toe.
7. Zijn er aanbevelingen die u toe zou willen voegen of zou willen schrappen? Licht uw antwoord toe.

Onderstaande vraag gaat over de onderlegger voor de bouwstenen over *Meertaligheid* en is alleen bedoeld voor diegenen die aanwezig waren bij één van de feedbackbijeenkomsten in januari en op de MVT-ontwikkelscholen (vraag 8).

8. Wat is uw feedback op de relevantie en de volledigheid van de punten opgenomen in de onderlegger voor de bouwstenen over Meertaligheid?

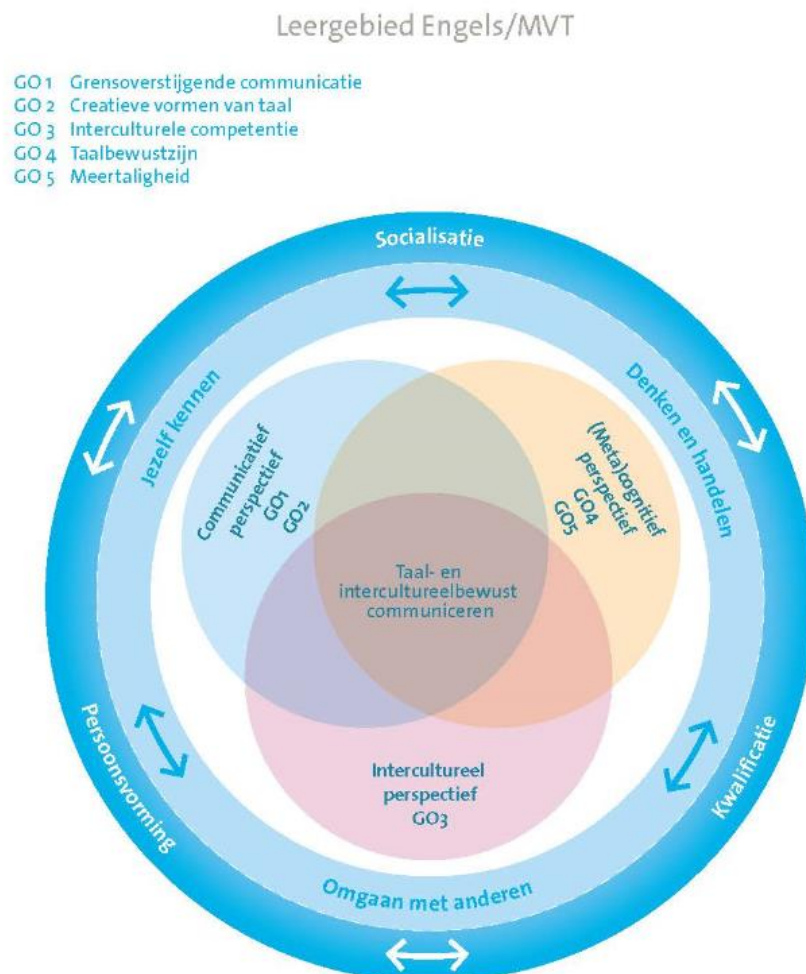
BIJLAGE 1: VAN VISIE NAAR GROTE OPDRACHTEN

Talen zijn hét middel om Europese en wereldburgers met elkaar in contact te brengen en te verbinden. De beheersing van andere talen naast de eigen eerste taal is belangrijk voor volwaardige deelname aan de meertalige en multiculturele samenleving. Het leergebied Engels/Moderne vreemde talen (MVT) vervult deze maatschappelijke functie door leerlingen taal- en intercultureel bewust te leren communiceren. Dat gebeurt door invulling te geven aan het talenonderwijs vanuit een communicatief, intercultureel en (meta)cognitief perspectief. Het leergebied Engels/MVT draagt daarmee bij aan persoonsvorming, socialisatie en kwalificatie van de leerlingen.

Door te werken aan de verwerving van andere talen ontwikkelen leerlingen ook brede vaardigheden die hen helpen zichzelf te leren kennen, te leren denken en handelen, en te leren omgaan met anderen. Reflecteren op taal en cultuur, op je eigen taalleerproces, je eigen talenten en (internationale) loopbaan; kritisch, creatief en probleemoplossend denken en handelen; samenwerken, zijn brede vaardigheden die bij uitstek door het leren van talen ontwikkeld kunnen worden.

Bovengenoemde kenmerken van het leergebied Engels/MVT zijn in Figuur 1 gevisualiseerd.

Figuur 1: Visualisatie relatie visie-grote opdrachten leergebied Engels/MVT.

Zoals reeds aangegeven kunnen we de inhoud van het talenonderwijs vanuit een communicatief, intercultureel en (meta)cognitief perspectief beschouwen. Om deze inhoud te beschrijven zijn vijf grote opdrachten (GO) geformuleerd. Elke GO wordt primair vanuit één van de perspectieven beschreven, maar vertoont ook raakvlakken met de overige twee. Er is geen hiërarchische relatie tussen de GO's.

De eerste drie GO's (Grensoverstijgende communicatie, Creatieve vormen van taal en Interculturele competentie) leggen het accent op talen als instrument bij allerlei vormen van communicatie en expressie: meertalige en interculturele ontmoetingen, en creatieve uitingen.

De vierde en de vijfde GO (Taalbewustzijn en Meertaligheid) focussen zich op de inhoud van het leergebied: hoe talen in elkaar zitten, wat je met talen kunt, en hoe je het eigen meertalige repertoire bewust en effectief kunt inzetten.

Grensoverstijgende communicatie en Interculturele competentie

Talen zijn onmisbaar voor de grensoverstijgende communicatie (GO 1) en de ontwikkeling van interculturele competentie (GO 3): de ontmoeting met de ander en zijn of haar cultuur. Communicatie kan niet los gezien worden van de socio-culturele context waarin deze plaatsvindt, noch van de cultuur van de deelnemers aan de communicatie. Communicatie in andere talen betekent ook in aanraking komen met de culturen waarvan die talen drager zijn.

De opdracht van dit leergebied is om de leerling te helpen internationaal én intercultureel competent te worden. Terwijl bij het leergebied Nederlands de leerling leert doelgericht te communiceren in de Nederlandse taal, zijn internationale communicatie en interculturele competentie een onderscheidend kenmerk van het leergebied Engels/MVT. Bij internationale communicatie wordt de taal van één van de sprekers gebruikt, of een taal die niet de moedertaal is van beide sprekers, de zogenaamde 'lingua franca' - veelal Engels, maar het kan ook een andere taal zijn.

Creatieve vormen van taal

Een specifieke vorm van communicatie zijn creatieve vormen van taal (GO 2). Daaronder verstaan we alle teksten waarin gebruik wordt gemaakt van narratieve technieken, zoals literatuur. Het beleven van literatuur in de ruimste zin van het woord, zowel in het Nederlands als in een andere taal, levert een bijdrage aan persoonsvorming en socialisatie van de leerlingen; creatieve vormen van taal in een andere taal stimuleren daarnaast de verwerving van die taal. Een opdracht van het leergebied Engels/MVT is om de leerlingen door middel van het beleven van creatieve vormen van taal, te helpen met het verkennen en ervaren van socio-culturele, geografische en historische contexten in de doeltaal. Creatieve vormen van taal zijn tevens een expressiemiddel waarmee leerlingen zelf met talen kunnen experimenteren.

Taalbewustzijn

Deze grote opdracht (GO 4) beschrijft het voelen, observeren en onderzoeken van talen als ondersteuning om talen effectief te leren en bewust te gebruiken. Het bewust worden van hoe talen in elkaar zitten, helpt de taalverwerving, bevordert de communicatie en faciliteert het begrijpen van de culturele aspecten in een taal. De opdracht van dit leergebied is om de leerling te laten ontdekken hoe talen werken en hoe mensen talen gebruiken. Leerlingen worden zich bewust van wat je met talen kunt en ontwikkelen vertrouwen in hun eigen taalvaardigheid. Het leggen van een sterke basis in de eerste taal helpt andere talen te leren.

Meertaligheid

Meertaligheid (GO 5) is in de Nederlandse samenleving een dagelijkse werkelijkheid. Talen zijn op allerlei manieren aanwezig in de context waarin leerlingen leven, en elke leerling heeft meertalige kennis: kent meerdere talen, of gebruikt woorden uit andere talen in de eigen taal. Een opdracht van het leergebied Engels/MVT is om leerlingen de eigen meertaligheid te helpen ontwikkelen en efficiënt te leren inzetten in de communicatie en bij het leren van nieuwe talen. Het Nederlands hoort bij het meertalig repertoire van de leerlingen, zij het als eerste of tweede taal. Talen dragen bij aan het ontwikkelen van de identiteit van de leerlingen: zowel de eerste taal of talen die ze leren, als de talen die ze later verwerven, bijvoorbeeld als ze naar een ander land verhuizen of voor langere tijd in een ander land verblijven.

Samenhang met het leergebied Nederlands

De drie perspectieven van het leergebied Engels/MVT vertonen grote overeenkomsten met de kerninhouden van het leergebied Nederlands, voor de meeste leerlingen de eerste taal, maar voor veel leerlingen ook een tweede of vreemde taal. Beide leergebieden beogen leerlingen talig toe te rusten voor een volwaardige participatie in een meertalige en interculturele samenleving. Daarbij ligt het accent van Engels/MVT op de interculturele en grensoverstijgende aspecten van communicatie, terwijl het accent bij Nederlands op de beheersing van het Nederlands ligt als gemeenschappelijke taal in studie, dagelijkse activiteiten of beroep in Nederland.

Samenhang met andere leergebieden

Ook met andere leergebieden is, waar relevant, afstemming gezocht, in het bijzonder met de leergebieden Burgerschap, Mens & Maatschappij en Kunst & Cultuur. Talen geven toegang tot communicatie met anderstaligen, en tot beleving en waardering van hun culturen. Meertalige kennis heeft daardoor een meerwaarde bij het voeren van internationale maatschappelijke dialogen over mondiale vraagstukken, en bij de burgerschapsvorming van de leerlingen: een expliciete link met het leergebied Burgerschap. Vanuit de vijf grote opdrachten wordt aan burgerschapsvorming gewerkt.

Talen worden beïnvloed door de cultuur van hun sprekers, waaronder de geografische omgeving en de geschiedenis van een taalgemeenschap. Dat maakt afstemming met het leergebied Mens en Maatschappij relevant en wenselijk, met name als het gaat om activiteiten gericht op de ontwikkeling van de interculturele competentie van de leerlingen.

Creatieve vormen van taal zijn kunstzinnige taaluitingen die aansluiten bij de inhouden van het leergebied Kunst & Cultuur, waaraan ook de definitie van cultuur is ontleend. Bij Kunst & Cultuur wordt de nadruk gelegd op de invulling van het creatieve proces, en is er aandacht voor reflectie op eigen en andermans werk. Beide komen ook aan de orde bij activiteiten gericht op het beleven van creatieve vormen van taal en op het experimenteren met taalvormen in een andere taal.

BIJLAGE 2: GROTE OPDRACHTEN VAN HET LEERGEBIED ENGELS/MVT

GROTE OPDRACHT 1

Talen faciliteren grensoverstijgende communicatie.

Relevantie: Grensoverstijgende communicatie daagt leerlingen uit om hun persoonlijke grenzen te verleggen en daardoor meer begrip te krijgen voor de wereld om hen heen. Dit draagt bij aan de *persoonsvorming* van de leerlingen, die zich op een volwassen en democratische manier kunnen ontwikkelen tot actieve, internationaal competente burgers in de globaliserende samenleving. Grensoverstijgend kunnen communiceren is noodzakelijk voor de *socialisatie* en de *kwalificatie* van leerlingen: door het vervagen van grenzen komen mensen uit verschillende landen makkelijker met elkaar in aanraking. Denk hierbij aan de toegenomen mobiliteit voor studie, vakantie, werk, migratie of grensarbeid (bijvoorbeeld wonen in Nederland en werken in Duitsland, of andersom). Tevens maakt de digitale technologie het makkelijker om contacten te leggen wereldwijd. Kennis en beheersing van talen is in Nederland van groot belang mede door de geografische ligging en economische positie van het land. Leerlingen die in andere talen kunnen communiceren, zijn niet alleen kansrijker in het vervolgonderwijs, maar ook op de (inter)nationale arbeidsmarkt.

Inhoud: Grensoverstijgend communiceren betekent begrijpen, produceren, uitwisselen en verwerken van inhoud in een andere taal dan de eigen eerste taal, ofwel: het begrijpen van mondelinge en schriftelijke teksten in de doeltaal, door te lezen, te luisteren en te kijken (receptie); het produceren van mondelinge en schriftelijke teksten in de doeltaal, door te schrijven en te spreken (productie); het uitwisselen van informatie, door gesprekken te voeren of schriftelijk te communiceren (interactie); het verwerken van informatie in allerlei vormen om communicatie toegankelijker te maken (de zogenaamde 'mediation'). Denk bij de laatste bijvoorbeeld aan gelezen informatie schriftelijk of mondeling uitleggen, mondelinge input samenvatten in aantekeningen, bronnen synthetiseren in een andere taal, etc. Al deze communicatieve taalvaardigheden worden in het dagelijks leven vaak in samenhang ingezet. De school is daarvoor een oefenplaats.

Het stimuleren van communicatie in andere talen helpt de leerlingen hun grenzen te overstijgen door zowel hun eigen (taal)grenzen te verleggen, als anderstaligen (digitaal) te ontmoeten. Om grensoverstijgend te kunnen communiceren kan ook een taal als gemeenschappelijk communicatiemiddel worden gebruikt die voor alle deelnemers niet de eerste taal is - de zogenaamde 'lingua franca'. Dit is veelal Engels, maar kan ook een andere taal zijn. Communiceren gebeurt bij voorkeur in een contextrijke en betekenisvolle omgeving, waarin de leerling uitgedaagd wordt om een andere taal en cultuur daadwerkelijk te beleven.

Leerlingen leren in steeds complexere communicatieve contexten te handelen naarmate taalniveau en eigen ontwikkeling vorderen. Het taalgebruik wordt afgestemd op de doelen en inhoud van communicatie, het (internationale) publiek aan wie de communicatie gericht is en het gebruikte (digitale) medium.

Leerlingen leren talen flexibel en doeltreffend te gebruiken in verschillende formele en informele contexten die zich kunnen afspelen in het dagelijkse leven, in sociale contacten, de opleiding, en op het werk. Als het leren van een nieuwe taal nog in het beginstadium is, beperkt het taalgebruik zich tot concrete behoeften die van direct belang zijn voor de

leerlingen in eenvoudige, alledaagse en vertrouwde situaties, zoals communiceren over zichzelf, eigen interesses, dagelijkse bezigheden. Naarmate het leren van de nieuwe taal vordert, worden doelen algemener en abstracter van aard. Allerlei thema's, onder andere uit de actualiteit komen aan de orde. Hogere taalbeheersingsniveaus maken het mogelijk om aan internationale discussies over mondiale thema's zoals duurzaamheid en globalisering deel te nemen.

Leerlingen leren te communiceren met een steeds diverser publiek. Ze leren media in de vreemde taal te gebruiken die geschikt zijn voor hun (taal)niveau: dit strekt zich uit van bijvoorbeeld informeel chatten tot gamen, vloggen, formele e-mails schrijven, of deelnemen aan discussieplatforms. Ook leren ze hun taalgebruik af te stemmen op het bereik en de conventies van de digitale communicatietechnologie.

Samenhang met andere grote opdrachten van het leergebied:

Communiceren met mensen met een andere culturele achtergrond vraagt om, en draagt bij aan, kennis en begrip van de andere cultuur (Grote opdracht Interculturele communicatie). Het bewust zijn van hoe talen in elkaar zitten en werken, maakt van leerlingen efficiënte en bewuste taalgebruikers in de communicatie (Grote opdracht Taalbewustzijn).

Om communicatie binnen internationale contexten mogelijk te maken, leren leerlingen hun meertalig repertoire efficiënt in te zetten (Grote opdracht Meertaligheid).

Alle taalvaardigheden worden ook ingezet bij allerlei 'talige' expressievormen (Grote opdracht Creatieve vormen van taal).

Brede vaardigheden:

Manieren van denken en handelen: het verwerken en het produceren van inhoud doen een beroep op het creatief vermogen van de leerling. Het duiden, selecteren, filteren en waarderen van informatie in de vreemde taal, en het inzetten van strategieën om gebreken in taalvaardigheid te compenseren, stimuleert het probleemoplossend denken.

Manieren van omgaan met anderen: het samenwerkend aspect staat centraal bij grensoverstijgende communicatie, en is een vaardigheid die in een behoefte van de maatschappij voorziet.

GROTE OPDRACHT 2

Creatieve vormen van taal helpen een nieuwe taal te leren en verruimen je wereld.

Relevantie: Het beleven van creatieve vormen van taal, zoals film, literatuur en poëzie, draagt bij aan *persoonsvorming*. Door verhalen, gedachten en gevoelens in de doeltaal te beleven en zelf te vertellen of te uiten, komen leerlingen uit de comfortzone van hun eerste taal. Leerlingen worden uitgenodigd om na te denken over vraagstukken in originele teksten die ontstaan zijn in een andere cultuur: waarom maken mensen in een andere context bepaalde keuzes? Reflectie op de ander en de eigen cultuur helpt leerlingen respect en tolerantie te ontwikkelen voor de ander in die context. Dit draagt bij aan *socialisatie*. Werken met creatieve vormen van een andere taal bevordert ook het leren van die taal. Dit vergroot de kans op zowel nationale als internationale *kwalificatie*.

Inhoud: Creatieve vormen van taal omvatten alle teksten waarin gebruik wordt gemaakt van narratieve (verhalende) technieken, zoals games, films, verhalen, toneel- en liedteksten, poëzie, (beeld)romans, literatuur. Deze teksten kunnen ook inhouden uit andere leergebieden bevatten, zoals een historische context waarin een verhaal zich afspeelt.

Leerlingen leren om te gaan met auditieve/mondelinge en schriftelijke creatieve vormen in de doeltaal uit verschillende sociale, culturele en historische contexten. Ook leren zij zichzelf op een persoonlijke manier in de doeltaal te uiten. Het taalniveau wordt afgestemd op het niveau van hun taal- en cognitieve vaardigheden en is uitdagend, maar staat het begrip en de beleving niet in de weg. Op alle niveaus kan de doeltaal soms ook worden losgelaten als dat functioneler is voor de verwerking. Op deze manier worden leerlingen gestimuleerd om de doeltaal niet als drempel te zien en hun beheersing in de doeltaal met plezier te ontwikkelen.

De inzet van creatieve vormen van taal bevordert niet alleen het leren van de doeltaal, maar ook de ontwikkeling van creatief vermogen. Dit laatste staat centraal bij allerlei expressievormen zoals beeld, klank, geluid en beweging, die aan bod komen in het leergebied Kunst & cultuur.

Creatieve vormen van taal worden in het leergebied Engels/MVT ingezet om een verhaal in de doeltaal te beleven; om een sociale, culturele en historische context te begrijpen; of om tekstsoorten en stijlen te leren herkennen, analyseren en gebruiken. Leerlingen kunnen op alle niveaus aan deze doelen werken in afstemming met hun beheersing van de doeltaal en hun cognitieve ontwikkeling. Creatieve vormen van taal kunnen worden gebruikt voor het verder ontwikkelen van literaire competenties zoals bij het leergebied Nederlands. De verdieping in de kennis van genres en stijlen komt voornamelijk in de bovenbouw van het voortgezet onderwijs aan de orde.

In de eerste fase van het leren van een nieuwe taal maken leerlingen kennis met korte, eenvoudige en aansprekende creatieve vormen van taal, en gaan er zelf mee experimenteren. Vervolgens breidt het repertoire zich uit en neemt ook de complexiteit van taal, situaties en thema's toe.

Samenhang met andere grote opdrachten van het leergebied:

Creatieve vormen van taal zijn een vorm van expressie waarbij alle taalvaardigheden worden betrokken: zowel receptie, als productie, interactie en het verwerken van informatie (grote opdracht Grensoverstijgende communicatie).

De aandacht voor het taalgebruik en voor inhoud en contexten van verhalen, draagt bij aan de ontwikkeling van taal- en intercultureel bewustzijn (grote opdrachten Taalbewustzijn en Interculturele competentie).

Brede vaardigheden:

Manieren van denken en handelen: het verwerken en produceren van creatieve vormen van taal doet een beroep op het expressief vermogen van de leerling. Reflectie op manieren van denken en handelen van jezelf en anderen staat hierbij centraal.

GROTE OPDRACHT 3

Interculturele competentie: talen leren opent deuren naar andere culturen.

Relevantie: De aandacht voor interculturele aspecten verbonden aan het leren van een nieuwe taal helpt leerlingen aan hun *persoonsvorming*. Het vergroot de zelfredzaamheid doordat leerlingen beter op de ander kunnen anticiperen en weten hoe te handelen in verschillende situaties. Door andere culturen te leren waarderen, ontwikkelen leerlingen ook hun empathisch vermogen.

Interculturele competentie draagt bij aan de *socialisatie* van de leerlingen in een wereld waar culturele integratie toeneemt. Het helpt hen om actief te participeren in de internationale discussie over mondiale vraagstukken als duurzaamheid en democratie. Het *kwalificeert* hen in het aangaan van interculturele communicatie met werkrelaties op de

arbeidsmarkt. Het alsmaar internationaler wordende karakter van bedrijfsactiviteiten en van de handel maakt deze competentie tot een noodzaak.

Inhoud: Bij het leren van een nieuwe taal vergaren leerlingen ook kennis over de landen en culturen van de doeltaal en leren die vanuit verschillende perspectieven te bekijken. Leerlingen leren *over* de cultuur van de sprekers van de doeltaal: van gewoontes en tradities tot geografische en historische aspecten, sociale groeperingen, gemeenschappelijke normen en waarden. Ze leren *hoe* deze cultuur zich uit in taalkeuzes, -patronen en -conventies in de doeltaal en worden zich ook bewust *waarom* dat zo is, welke opvattingen, waarden en attitudes dat weerspiegelt. Leerlingen leren de culturele aspecten in de doeltaal te duiden en te waarderen.

Daarbij reflecteren ze ook op zichzelf, ze krijgen inzicht in hun eigen cultuur en in hoe die zich verhoudt tot de cultuur van de ander. Dit noemen we intercultureel bewustzijn. Leerlingen herkennen overeenkomsten en verschillen tussen culturen, handelen daarnaar en leggen verbinding met de ander in termen van begrip, acceptatie en waardering. Dit noemen we interculturele competentie: het vermogen om adequaat en gepast te communiceren in interculturele situaties gebaseerd op interculturele kennis, vaardigheden en houdingen.

Eerst gaat het om taalpatronen die bij alledaags en concreet taalgebruik horen: hoe kleden kinderen zich in andere culturen? Hoe spelen ze in andere culturen? Naar welke muziek luisteren ze? Hoe vieren ze feest? Wat doen ze op school, thuis? En hoe uiten ze dit allemaal in hun taal? Naarmate leerlingen de vreemde taal beter beheersen, komen ook steeds complexere aspecten van een cultuur aan de orde, die terugkomen in woorden en uitdrukkingen. In welke omgeving leven jongeren? Wat is de invloed van die omgeving, van het geografisch gebied en van het verleden op hun taalgebruik? Welke vraagstukken spelen in hun sociale omgeving? De culturele invloed op taal kan dan ook impliciet zijn. De culturele aspecten in taalgebruik raken de inhouden van het leergebied Mens & Maatschappij.

De doeltaal wordt functioneel ingezet bij het leren en beleven van andere culturen. Dat helpt leerlingen tegen cliché vorming en bevordert een open houding ten opzichte van de doeltaal en de cultuur van haar sprekers. Daarmee ontwikkelen leerlingen competenties en attitudes die hen steeds meer in staat stellen om effectief en adequaat te communiceren in een diversiteit aan interculturele situaties en contexten.

De relevantie van interculturele aspecten bij het leren van een nieuwe taal nodigt uit om een verbinding met burgerschapsvorming te zoeken, waar diversiteit in de samenleving en democratie centraal staan.

Samenhang met andere grote opdrachten van het leergebied:

Intercultureel competent zijn, is van groot belang in de huidige samenleving en ondersteunt de grensoverstijgende communicatie. Deze biedt de context waarin leerlingen kennis over de landen en culturen van de doeltaal opdoen en ermee om leren gaan. Andersom zijn interculturele kennis, vaardigheden en houdingen nodig voor het slagen van de communicatie (Grote opdracht Grensoverstijgende communicatie).

Ook de aandacht voor inhoud en contexten van verhalen draagt bij aan de ontwikkeling van taal- en intercultureel bewustzijn (Grote opdracht Creatieve vormen van taal).

Daarbij helpt de ontwikkeling van taalbewustzijn de culturele connotaties in het taalgebruik te zien, en er adequaat op in te gaan (Grote opdracht Taalbewustzijn).

De ontwikkeling van interculturele competentie wordt bevorderd door een positieve aandacht voor meertaligheid (Grote opdracht Meertaligheid).

Brede vaardigheden:

Manieren van omgaan met anderen: de ontwikkeling van intercultureel bewustzijn en interculturele competentie in de taalles bevordert de sociaal-culturele vaardigheden bij het omgaan met anderen in de communicatie met anderstaligen, en daarmee het samenwerken.

Manieren van jezelf kennen: intercultureel bewustzijn helpt in de oriëntatie op jezelf, je studie en je (internationale) loopbaan, en in het vermogen om je eigen talenten te herkennen.

GROTE OPDRACHT 4**Taalbewustzijn maakt van leerlingen gerichte gebruikers van talen.**

Relevantie: Het leren van talen kent naast een communicatieve en een interculturele, ook een (meta)cognitieve dimensie, ofwel het nadenken over talen, hun gebruik en het effect ervan. De inhouden van deze grote opdracht bevorderen de ontwikkeling van taal- en interculturele vaardigheden, en zijn daarom relevant voor de invulling van de overige grote opdrachten. Taalbewustzijn *kwaliceert* de leerlingen door hen te helpen een meer bewuste en meer gemotiveerde vreemdetaalspreker te worden: leerlingen begrijpen hoe talen in elkaar zitten en hebben meer zicht in hoe zij zelf talen leren. Daarnaast ondersteunt taalbewustzijn de *socialisatie* van de leerlingen door hen in staat te stellen, doelen en intenties van taalgebruik kritisch in te schatten. Leerlingen kunnen effecten ervan op zichzelf en de anderen waarnemen, er adequaat op ingaan, en de culturele aspecten van talen herkennen en waarderen. Dit speelt een belangrijke rol bij hun burgerschapsvorming en draagt daarmee ook bij aan de ontwikkeling van interculturele competentie. Door te reflecteren op taalstructuren en –inhouden ontdekken leerlingen dat talen onderdeel zijn van de identiteit van hun sprekers. Zij reflecteren op hun eigen (taal)identiteit, wat bijdraagt aan hun *persoonsvorming*.

Inhoud: Bij taalbewustzijn doen leerlingen kennis op over taal. Ze ontdekken taalpatronen en -systemen, en ontwikkelen inzicht in hoe je talen leert en gebruikt. Ze leren beseffen welke taalvaardigheden en strategieën zij nodig hebben en weten wat zij moeten doen om die te verwerven. Daardoor worden leerlingen bewuste en autonome taalleerders.

De ontwikkeling van taalbewustzijn loopt parallel met de cognitieve ontwikkeling van de leerlingen. Dat betekent bijvoorbeeld dat de leerlingen in de onderbouw van het primair onderwijs nog niet expliciet reflecteren op taal; zij kunnen woord en betekenis nog niet scheiden, maar begrijpen wel dat er verschillende talen worden gesproken en je toch met elkaar kunt communiceren over dezelfde dingen. Taalbewustzijn is daarmee vanaf de beginfase functioneel om talen in samenhang te kunnen zien.

Vervolgens gaan leerlingen nadenken over het feit dat je talen vanuit verschillende perspectieven kunt bekijken: talen om te communiceren, talen als onderdeel van cultuur, talen als systeem met eigen regels. Leerlingen gaan ook talen met elkaar vergelijken. Zij reflecteren op uitdrukkingen in verschillende talen, hun betekenis, hun link met de cultuur van de sprekers van die talen. Dat doen ze met hun eigen eerste taal, met de eerste taal van hun klasgenoten en met de talen die zij leren.

Het aantal talen breidt zich uit in het voortgezet onderwijs. De leerlingen worden gestimuleerd om verder te reflecteren op hoe talen in elkaar zitten, hoe je talen leert en hoe taalgebruik door de tijd heen verandert. Dit proces verloopt parallel met hun cognitieve ontwikkeling en met hun taalbeheersingsniveau. Hun woordenschat wordt rijker, onderwerpen ontwikkelen zich van concreet en eenvoudig naar meer algemeen en abstract en de complexiteit neemt toe. Het toepassen van taalstructuren wordt bewuster en meer

accuraat, hoewel dit per taal en per onderwijsniveau verschilt. Bij de aandacht voor taalbewustzijn ligt een uitgesproken kans om talen en de grote opdrachten van dit leergebied in samenhang te zien, en om talencurricula met elkaar en met Nederlands af te stemmen.

Samenhang met andere grote opdrachten van het leergebied:

Het bewust gebruik van taalstructuren en -patronen draagt bij aan het verhogen van het taalbeheersingsniveau in de communicatie, en aan de afstemming met publiek en medium (Grote opdracht Grensoverstijgende communicatie).

Taalbewustzijn helpt bij het herkennen en het gebruiken van stijlen en structuren die horen bij verschillende expressievormen (Grote opdracht Creatieve vormen van taal).

Taalbewustzijn helpt de culturele connotaties in het taalgebruik te zien, en er adequaat op in te gaan (Grote opdracht Interculturele competentie).

Taalwaardering en taalcognitie zijn essentiële aspecten bij de aandacht voor meertaligheid (Grote opdracht Meertaligheid).

Brede vaardigheden:

Manieren van denken en handelen: door de ontwikkeling van zijn taalbewustzijn leert de leerling te analyseren en reflecteren, en om creatief en kritisch ontvankelijk bezig te zijn met talen.

Manieren van jezelf kennen: de leerling krijgt zicht op de eigen taalbeheersing, kan zijn eigen taalgebruik effectief reguleren in zijn sociale contacten en leert zijn eigen leerproces te sturen.

GROTE OPRACHT 5

Aandacht voor meertaligheid helpt bij het erkennen, waarderen, leren en gebruiken van talen.

Relevantie: De ontwikkeling van een meertalig repertoire en aandacht voor meertalige competentie dragen bij aan de *kwalificatie* van de leerling. Burgers met kennis van meerdere talen zorgen ervoor dat het Nederlandse bedrijfsleven en de samenleving zich naar de omringende en overige landen in de wereld kunnen richten.

Door andere talen in te zetten, leren leerlingen mensen van verschillende nationale en culturele achtergronden met zelfvertrouwen tegemoet te treden en met hen samen te werken. Leerlingen realiseren zich hoe belangrijk kennis van andere talen is om te kunnen communiceren. Dit is relevant voor de *socialiserende* functie van het onderwijs.

Meertaligheid betekent daarnaast ook oog hebben voor de thuistaal, of -talen, van de leerlingen: het Nederlands, of andere talen. Aandacht voor, en waardering van de (thuis)talen van leerlingen bevorderen een open houding, waardering en respect ten aanzien van hun identiteit: de eerste taal die je leert geeft immers vorm aan hoe je over de wereld denkt, en aan hoe je contact met andere mensen maakt.

Het beseffen van de eigen meertaligheid ondersteunt de identiteitsontwikkeling en draagt bij aan de *persoonsvorming*: leerlingen die hun (meer)talige achtergrond leren waarderen en benutten, krijgen meer zelfvertrouwen en ontwikkelen veerkracht.

Inhoud: Onder het begrip meertaligheid verstaan we hier twee dingen:

a) Meertaligheid is de aanwezigheid van meerdere talen binnen een bepaalde context – denk bijvoorbeeld aan leerlingen in de klas, mensen op straat, contacten met de buurlanden, of aan leerlingen die thuis andere talen spreken dan het Nederlands. In media,

films, games etc. kunnen meerdere talen voorkomen. Meertaligheid is een feit in onze samenleving.

De talen (of de woorden en uitdrukkingen in andere talen) die je beheerst, vormen je meertalige repertoire.

b) Meertaligheid is ook een taaloverstijgende competentie van de taalgebruiker: je kunt woorden en structuren die je in andere talen kent, functioneel gebruiken om te communiceren of een nieuwe taal te leren. Je meertalige repertoire en meertalige competentie moet je ontwikkelen. Deze competentie wordt in het Europees Referentiekader aangeduid als *plurilingual competence*.

Leerlingen maken al op vroege leeftijd kennis met andere talen en beseffen dat er andere talen bestaan naast hun eigen (thuis)taal. Ze ontdekken dat ze woorden uit andere talen in hun dagelijks leven gebruiken, en dat er verschillen en overeenkomsten tussen talen zijn in woorden, klanken en uitdrukkingen. In het primair onderwijs krijgen ze minstens een moderne vreemde taal aangeboden, meestal Engels. Leerlingen bouwen voort op het talige fundament van hun eigen thuistaal of -talen bij het leren van nieuwe talen; onder de laatste valt voor veel leerlingen ook het Nederlands als tweede taal. Een positieve attitude ten opzichte van de thuistalen kan een positief effect hebben op de resultaten bij andere vakken.

In het beginstadium van de verwerving van een nieuwe taal leren leerlingen die taal met hun eigen eerste taal, of talen, te vergelijken in een speelse setting. Naarmate leerlingen hun talenkennis en hun analytisch vermogen ontwikkelen, breiden ze hun meertalige repertoire uit en merken ze dat sommige talen meer op elkaar lijken dan andere (bijvoorbeeld Frans en Spaans t.o.v. Duits en Nederlands). Leerlingen leren steeds beter en bewuster verbanden te leggen tussen patronen en taalstructuren. Ze kunnen een tekst begrijpen in een taal die ze niet goed beheersen door gebruik te maken van woorden en structuren die ze kennen uit een andere taal. Ze leren strategieën in te zetten om te schakelen tussen verschillende talen als dat nodig is om te communiceren of om iets uit te leggen. Of ze leren meertalig te communiceren door hun receptieve vaardigheden in andere talen functioneel in te zetten, terwijl ze zelf hun eigen taal gebruiken (denk aan het zogenaamde 'Luistertaal' verschijnsel). Leerlingen leren taaloverstijgend te werken doordat ze vaardigheden en strategieën die ze bij een taal hebben geleerd, ook bij een andere taal kunnen inzetten. Daarbij blijven leerlingen vanaf het beginstadium de doeltaal consequent functioneel inzetten.

Samenhang met andere grote opdrachten van het leergebied:

De aandacht voor meertaligheid bevordert taalwaardering en taalcognitie bij de leerlingen (Grote opdracht Taalbewustzijn).

De inzet van het meertalig repertoire maakt communicatie binnen internationale contexten mogelijk (Grote opdracht Grensoverstijgende communicatie).

Door meerdere talen in te zetten, leren leerlingen mensen van verschillende nationale en culturele achtergronden met zelfvertrouwen tegemoet te treden en met hen samen te werken. Dit kan bijdragen aan de ontwikkeling van hun interculturele competentie (Grote opdracht Interculturele competentie).

Brede vaardigheden:

Manieren van denken en handelen: het kunnen overschakelen naar andere talen en registers, het kunnen profiteren van de eigen talenkennis bij het leren van talen, draagt bij aan de ontwikkeling van het metacognitief vermogen van de leerlingen, en daarmee aan zijn kritisch en probleemoplossend denken.

Manieren van omgaan met anderen: leerlingen leren ook samen gebruik te maken van elkaars talenkennis en de meerwaarde van samenwerking te ervaren.

Manieren van jezelf kennen: reflecteren op je eigen talenkennis en hoe je talen gebruikt, doet ook een beroep op jezelf leren kennen.

BIJLAGE 3: BEGRIPPENLIJST

Hieronder treft u een beknopte definitie van een aantal begrippen opgenomen in de Grote opdrachten. Het gaat om de betekenis waarmee ze in de Grote opdrachten en de bouwstenen van het leergebied Engels/MVT zijn gebruikt. Waar zinvol voor de leesbaarheid, is het begrip ook omschreven in de tekst van een Grote opdracht. Sommige begrippen komen tevens terug in andere leergebieden, zoals Nederlands en Kunst & Cultuur.

<i>Creatieve vormen van taal</i>	Creatieve vormen van taal omvatten alle teksten waarin gebruik wordt gemaakt van narratieve (verhalende) technieken, zoals games, films, verhalen, toneel- en songteksten, poëzie, (beeld)romans, literatuur.
<i>Creativiteit</i>	Het vermogen om persoonlijke en/of ongebruikelijke maar (praktisch) toepasbare ideeën voor vraagstukken te vinden.
<i>Cultuur</i>	Alles wat mensen denken, doen en maken en de betekenis die mensen vanuit hun eigen achtergrond daaraan geven. Cultuur is hoe wij wonen, hoe wij ons kleden, hoe wij met elkaar communiceren, hoe wij eten, hoe wij met elkaar omgaan, hoe wij werken, hoe wij onze vrije tijd besteden, hoe wij politiek bedrijven en wetten maken, hoe wij onderzoek doen, hoe wij landbouwbedrijven en industrie ontwikkelen, enz. (SLO, 2014: 11).
<i>Doeltaal</i>	Elke vreemde taal anders dan de eigen eerste taal. De vreemde taal waarin onderwezen wordt.
<i>Grensoverstijgend</i>	Alles wat je grenzen verlegt: niet alleen de landsgrenzen, maar ook de eigen grenzen, de grenzen van het klaslokaal etc.
<i>Interculturele competentie</i>	Interculturele competentie omvat: <ul style="list-style-type: none"> - de kennis van culturele uitingen van het land en de samenleving waar de gesprekspartner deel van uitmaakt, en van de geldende conventies omtrent interactieprocessen; - de vaardigheid in het interpreteren en plaatsen van teksten of gebeurtenissen uit andere culturen, in het ontdekken van elementen horend bij die culturen en daarop adequaat reageren; - het vermogen open te staan voor een andere cultuur, om bereid te zijn het oordeel over de eigen cultuur en die van de ander te nuanceren,

	om kritisch te kijken naar verhoudingen, praktijken en producten van beide culturen (Byram, 1997).
<i>Interculturele communicatie</i>	Communicatie tussen mensen uit verschillende culturen.
<i>Internationaal competent</i>	Het zich kunnen oriënteren, het kunnen vergaren van kennis, het kunnen communiceren, reflecteren en samenwerken in een internationale context.
<i>Internationalisering</i>	Oriëntatie op het buitenland als integraal onderdeel van het onderwijsprogramma en de leeromgeving.
<i>Lingua franca</i>	De taal die twee sprekers met een verschillende moedertaal gebruiken om te communiceren, en die geen moedertaal is van de sprekers. Vaak wordt Engels als lingua franca gebruikt, maar het kan ook een andere taal zijn.
<i>Literaire teksten</i>	Alle teksten met narratieve (verhalende) en/of poëtische waardevolle eigenschappen, mogelijk gecombineerd met beeld en/of geluid. Literaire teksten hebben waarde als tekst niet alleen door hun betekenis, maar ook door de vorm. Daarnaast kunnen literaire teksten waarde hebben voor de lezer: ze leiden tot een esthetische ervaring, roepen emoties op als verwondering, herkenning of ontroering en leiden tot vervreemding en/of reflectie. De maatschappelijke waarde die aan een tekst gehecht wordt, bepaalt mede of die tekst literatuur is, iets wat voortdurend aan verandering onderhevig is.
<i>Meertalig repertoire</i>	De talen, of de woorden en uitdrukkingen uit andere talen die een persoon beheerst.
<i>Meertaligheid</i>	Onder meertaligheid verstaan we: - de aanwezigheid van meerdere talen binnen een bepaalde context of gebied; - een taaloverstijgende competentie: het functioneel kunnen inzetten van je meertalige repertoire om te communiceren, of voor het leren van een nieuwe taal. In het Europees Referentiekader (North et al., 2017) wordt deze competentie aangeduid als <i>plurilingual competence</i> .

<i>Eerste taal/talen, thuistaal/-talen</i>	De taal (of talen) die als eerste verworven wordt/worden, en/of die thuis wordt/worden gesproken.
<i>Tweede taal</i>	De taal die niet de eerste taal is, maar wel dominant is in de omgeving van de taalleerder.
<i>Vreemde taal</i>	Een taal die niet de eerste taal is en ook niet dominant is in de omgeving van de taalleerder.
<i>Taalangst</i>	Het gevoel van ongemak en spanning bij het leren of gebruiken van een vreemde taal. Het kan een negatief effect hebben op motivatie en prestatie.
<i>Taalbewustzijn</i>	De expliciete kennis over taal en het inzicht in hoe talen worden geleerd en gebruikt; het bewust omgaan met taal, wat kan leiden tot het kunnen sturen van het eigen proces om een taal te leren.
<i>Taalstructuur</i>	De ordening en systematiek in taal op fonologisch, morfologisch, syntactisch en semantisch niveau.
<i>Tekst</i>	Elke vorm van mondelinge, audiovisuele en schriftelijke communicatie, of een combinatie hiervan, waarmee ideeën, ervaringen, meningen en informatie door middel van taal worden gedeeld.
<i>Translanguaging</i>	Communicatie waarbij de deelnemers hun eigen taalmiddelen uit verschillende talen gebruiken om elkaar te begrijpen en doelen samen te bereiken.

BIJLAGE 4: BRONNENLIJST

Buitenlandse curricula

Australian curriculum, geraadpleegd op 24 mei 2018, van <https://www.australiancurriculum.edu.au>

Curriculum British Columbia, geraadpleegd op 24 mei 2018, van <https://curriculum.gov.bc.ca/curriculum/overview>

Finnish National Board of Education (2016). *National Core Curriculum for Basic Education 2014*. Helsinki: next Print Oy.

Lehrpläne Nordrhein Westfalen, geraadpleegd op 2 oktober 2018, van www.schulentwicklung.nrw.de/lehrplaene

Communicative language learning

Richards, J.C. & Rodgers, T.S. (2014). *Approaches and methods in language teaching. 3rd edition*. Cambridge: Cambridge University Press.

Vygotsky, L. S. (1962). *Thought and Language*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Engels in het primair onderwijs

Bruggink, M., Windt, van der N, Strating, H. (2018). *Give it a go! Vroeg vreemdetalenonderwijs in groep 1-3: niets vreemds aan!* Nijmegen: Expertisecentrum Nederlands.

Corda, A., Phielix, C., & Krijnen, E. (2012). *Wat weten we over vroeg Engels op de basisschool? Effecten van vroeg vreemde talenonderwijs op de moedertaal en de leerprestaties in de vreemde taal: review van de onderzoeksliteratuur*. Leiden: Expertisecentrum MVT, ICLON.

KBA Nijmegen/Expertisecentrum Nederlands (2017). *Zicht op vroeg vreemdetalenonderwijs*. Nijmegen: KBA Nijmegen / Expertisecentrum Nederlands.

Szabo, T. (ed.). (2017). *Collated representative samples of descriptors of language competences developed for your learners aged 7-10 years*. Strasbourg: Council of Europe.

Europees Referentiekader

Fasoglio, D., Jong, K. de, Trimbos, B., Tuin, D., & Beeker, A. (2015). *Taalprofielen 2015: herziene versie van Taalprofielen 2004*. Enschede: SLO.

Global Scale of English (2016). New Jersey, VS: Pearson Education.

North, B. Goudier, T. & Piccardo, E. (2017). *Common European Framework of Reference for Languages: Teaching, Learning, Assessment. Companion Volume with new descriptors*. Strasbourg: Council of Europe.

North, B., Ortega, A., & Sheehan, S. (2010). *British Council EAQUALS Core Inventory for General English*. United Kingdom: British Council.

Grensoverstijgende communicatie

Nuffic (z.d.). *Internationalisation for all*. Geraadpleegd op 3 oktober 2018, van <https://www.tweedekamer.nl/downloads/document?id=20e653e5-9093-4068-bbc2-25609d30d6ee&title=Folder%20Nuffic%20%27Internationalisation%20for%20all%27.pdf>

Onderwijsraad. (2016). *Internationaliseren met ambitie*. Geraadpleegd op 24 mei 2018, van <https://www.onderwijsraad.nl/publicaties/2016/internationaliseren-met-ambitie/item7413>

Onderwijsraad. (2018). *Internationalisering en Europa*. Geraadpleegd op 24 mei 2018, van <https://www.onderwijsraad.nl/dossiers/internationalisering-en-europa/item134>

Unesco. (z.d.). *Unesco Guidelines on Intercultural Education*. Geraadpleegd op 24 mei 2018, van <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001478/147878e.pdf>

Vandenbroucke, F. (2006). *De lat hoog voor talen in iedere school. Goed voor de sterken, sterk voor de zwakken*. Beleidsdocument van de Vlaamse minister van Onderwijs en Vorming. Brussel: Vlaamse Gemeenschap, Ministerie van Onderwijs.

Interculturele competentie

Byram, M. (1997). *Teaching and assessing intercultural communicative competence*. Clevedon: Multilingual Matters.

Byram, M. (2008). *From foreign language education to education for intercultural citizenship. Essays and reflections*. Clevedon: Multilingual Matters.

Huber-Kriegler, M., Lázár, I. & Strange, J. (2003). *Mirrors and windows. An intercultural communication book*. Graz: European centre for Modern Languages/Council of Europe.

Lázár, I. (2003). *Incorporating intercultural communicative competence in language teacher education*. Graz: European centre for Modern Languages / Council of Europe.

Moran, P.R. (2001). *Teaching Culture: Perspectives in Practice*. Boston, Mass.: Heinle and Heinle.

SLO (2014). *Cultuur in de Spiegel in de praktijk*. Enschede: SLO.

Fasoglio, D. & Canton, J. (2009). *Vreemdetalenonderwijs: een (inter)cultureel avontuur?* Enschede: SLO.

Literatuuronderwijs

Bloemert, J., Jansen, E. & Grift, W. van de (2016). Exploring EFL literature approaches in Dutch secondary education. *Language, Culture, and Curriculum*. 29 (2), 169-188.

Bloemert, J., Goede, de S. & Goedhard, M. (2017). Doordacht en doorlopend. via een meervoudige benadering naar verrijkt mvt-literatuuronderwijs. *Levende Talen Magazine* 2017/3: 11-15.

Bloemert, J., Paran, A., Jansen, E. & Grift, van de W. (2017). Students' perspective on the benefits of EFL literature education. *The Language Learning Journal*: 1-14.

Knaap, van der E. (2018). Herijk het literair lezen in de vreemdetaalles. *Remediaal* 2018: 34-40.

Knaap, van der E. (2018). Zur Bedeutung der Lexik für das literarische Lesen: Didaktische Erkenntnisse einer Textdeckungsuntersuchung. *Info DaF* 2018: 444-463.

Meertaligheid

Avermaet, van P. (2015). Waarom zijn we bang voor meertaligheid? *Levende Talen Magazine* 102(7): 6-10.

Cummins, J. (2018). Urban multilingualism and educational achievement: Identifying and implementing evidence-based strategies for school improvement. In P. Van Avermaet, S. Slembrouck,

FREPA Nationals Networks: A framework of reference for pluralistic approaches to languages and cultures. Geraadpleegd 14-12-2018 op <https://www.ecml.at/Thematicareas/PlurilingualEducation/tabid/1631/language/en-GB/Default.aspx>

García, O. & Wei, L. (2014). *Translanguaging: language, bilingualism and education*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Gorp, van K., Sierens, S. & Maryns, K. (Eds.). *The Multilingual Edge of Education* (pp. 67-90). London: Palgrave Macmillan.

Jonckheere, S. (2011). Talensensibilisering in het basisonderwijs: Op een positieve manier omgaan met talen in de klas. *Tijdschrift Taal* 2 (3): 34-41.

Little, D. & Kirwan, D. From plurilingual repertoires to language awareness. In: Hélot, C, Frijns, C., van Gorp, K. et al. (eds.) (2018). *Language awareness in multilingual classrooms in Europe*. Boston/berlin: de Gruyter. 169-205.

Pulinx, R., Avermaet, van P. & Agirdag, O. (2017). Silencing linguistic diversity: The extent, the determinants and consequences of the monolingual beliefs of Flemish teachers. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*.

SLO (2018). *Meertaligheid in primair en voortgezet onderwijs. Een stand van zaken en curriculaire aanbevelingen*. Enschede: SLO.

https://www.taallectoren.nl/images/Boendermaker_Helsloot_De_thuistaal_in_de_klas.pdf

<https://www.onderwijsraad.nl/dossiers/internationalisering-en-europa/item134>

Taalbewustzijn

Bolitho, R., Carter, R., Hughes, R.I., Masuhara, H. & Tomlinson, B. (2003). Ten questions about language awareness. *ELT Journal* volume 57/3: 251-259.

Broek, E. van den & Dielemans, R. (2017). Bewuste taalvaardigheid in de klas. *Levende Talen Magazine* 2017/4, p. 12-16.

Dönszelmann, S. (2018). Over bibberen aan de rand van het taalbad en docententaalbewustzijn. *Levende Talen Magazine*, jaargang 105 special, p. 36-39.

Garrett, P. & Cots, J.M. (eds.) (2018). *The Routledge handbook of language awareness*. Routledge: New York.

Hawkins, E.W. (1999). Foreign language study and language awareness. *Language Awareness*, 8:3-4, 124-142.

Hélot, C., Frijns, C., Gorp, van K. et al. (eds.) (2018). *Language awareness in multilingual classrooms in Europe. From theory to practice*. De Gruyter Inc: Boston/Berlin.

Kaal, A. (2018). *Taalbewust MVT-onderwijs: van communicatie naar creativiteit en burgerschap*. Keynote lecture Landelijke LIO-dag, Utrecht, 26 maart 2018.

Piggott, L. (2018). Grammatica-instructie? Kan wel, hoeft niet. *Levende Talen Magazine*, jaargang 105 special, p. 40-43.

Tammenga-Helmantel, M., & Le Bruyn, B. (2016). Mvt-onderwijs: Hoe willen we het hebben en wat willen we weten? *Levende Talen Magazine*, 103(8): 44-45.

Talen en technologie

Carrington, A. (2013). *The Pedagogy Wheel*, <http://tinyurl.com/bloomsblog>

Jauregi, K. (2013). Vernieuwende vreemdetalendidactiek. Lectorale rede. Fontys.

Vreemdetalenonderwijs

Graaff, de R. (2013). Taal om te leren. Iedere docent een CLIL-docent. *Levende Talen Magazine* 2013/7: 9-11.

Graaff, de R. (2018). *Van vreemde talen naar vereende talen. De plek van vreemde talen in het onderwijs*. Openbare les 24 mei 2018. Lectoraat didactiek van de moderne vreemde talen. Kenniscentrum Leren en Innoveren Hogeschool van Utrecht.

Jong, N. de, Vrind, E. de & Beuningen, C. van (2018). *Moderne Vreemde Talen*. In: F. Janssen, H. Hulshof & K. van Veen (2018). *Wat is echt de moeite waard om te onderwijzen? Een perspectiefgerichte benadering* (pp. 81-105). Leiden/Groningen.

Lightbown, P. M., & Spada, N. (2013). *How Languages are Learned (4th ed.)*. Oxford, United Kingdom: Oxford University Press.

Marzano, R.J. & Pickering, D. (2016). *Betrokkenheid! De sleutel tot beter leren*. Rotterdam: Bazalt Educatieve Uitgaven.

Mitchel, R., Myles, F. & Narsden, E. (2013). *Second Language Learning Theories*. Abindon, Oxon: Routledge.

Vakvereniging Levende Talen (2017). *Visiedocument Engels en de moderne vreemde talen (mvt)*. https://levendetalen.nl/wp-content/uploads/2018/01/visiestuk-LT-engels-mvt_eindversie-4-12-2017.pdf

Volman, M. (2011). *Kennis van betekenis: keerzijde van accent op individueel presteren*. Amsterdam: UVA.

Hoofddoelen van het onderwijs

Biesta, G.J.J. (2018). *Tijd voor pedagogiek. Over de pedagogische paragraaf van onderwijs, opleiding en vorming*. Utrecht: Universiteit voor Humanistiek.